

TASAVVUFÎ TERBİYEDE RÜYÂNIN DEĞERİ

Bülent AKOT*

Özet

Bu makale, mutasavvıfların görüşleri doğrultusunda rüyânın değerini ele almaktadır. Çalışma, giriş, üç bölüm başlığı ve sonuçtan müteşekkildir. Makale girişinde âyet ve hadislerle birlikte rüyâ kavramı tanımlanmaktadır. Birinci bölümde rüyâ çeşitlerinden bahsedilirken ikinci bölümde tasavvuf literatüründe rüyâ olayı mutasavvıfların görüşleriyle beraber verilmektedir. Sonrasında sûfî eğitiminde rüyânın rolü ve rüyâ yorumunun tasavvufî açıdan önemine değinilmektedir. Son bölümde müridlerin gördükleri ve müridleri tarafından yorumlanmış rüyâlardan örnekler verilirken; sonuç bölümünde tasavvufî literatürde rüyânın değeri ve ne anlam ifade ettiği ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Rüyâ, rüyâ yorumu, tasavvuf, mürid ve mürid.

Abstract

The Value of Dream in Sûfî Training

This study discusses the value of dream according to views of sûfis. It consists of an introduction, three parts and a conclusion. In introduction, the concept of dream is defined in the light of Quranic verses and hadiths. While the types of dream are mentioned in the first part, dream in sûfism is presented according to views of sûfis. Afterwards, the role of dream in sûfî training and the importance of dream interpretation in Sufism are touched on. In the last chapter, the examples of dreams had by sûfî followers and interpreted by their guides are given. In the conclusion the value of dream and its importance in Sufism tried to be presented.

Key words: Dream, dream interpretation, sûfî, guide, follower.

1. Giriş

Rüyâ kelimesi, Arapçada “ra-e-ye” fiil kökünden “fa’la” kalıbında bir mastar olup “uykuda bir şeyi görmek” demektir. İsim olarak da “uykuda görülen şey” manasına gelir.¹ Rüyâ, kavram olarak bir kimsenin uyku sırasında zihninden geçen hayal dizisine, kişinin uyku halinde gördüğü şeye ve uykuda bir şey

* Yrd. Doç. Dr., Bitlis Eren Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, akotb@bitliseren.edu.tr.

1 Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Daru Sadır, Beyrut 1990, c. 14, s. 297.

görmesine denir.²

Uyku ve rüyâ, insanî vasıflardan olması itibariyle Kur'ân-ı Kerîm'de bahis konusu edilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de rüyâ anlamında hulm³, adğas⁴, menam⁵, ehâdis⁶ ve büşrâ⁷ kelimeleri geçmektedir. Doğrudan ya da dolaylı olarak Saffât Sûresi, 48, 68. ve 102-106. âyetler; Fetih Sûresi, 27. âyet; Yusuf Sûresi, 4-6, 42-44, 47-49. ve 100-101. âyetler ile İsrâ Sûresi 60. âyette rüyâ ve yorumundan bahsedilmektedir.

Müfessir Râzî, Saffât Sûresi'nde⁸ bahsedilen İbrahim'in gördüğü rüyânın bağlayıcı bir delil olmadığını savunmuştur. Eğer öyle olsaydı, rüyâda emredileni yapmak için oğluna danışmasına gerek olmazdı. Hem Hz. İbrahim, rüyâyı üç gece üst üste gördükten sonra uygulamıştı. Râzî, bağlayıcı bir delil olmamasına rağmen, Hz. İbrahim'in sırf rüyâda gördüğü bir emirle oğlunu kesmeye kalkışmasının sebebinin, rüyâsının açık bir vahiy ile desteklenmesi⁹ olduğunu söylemektedir.

Müfessir Mücahid de Fetih Sûresi'ndeki 27. âyetin¹⁰ nüzul sebebiyle ilgili olarak şunları nakletmektedir:

“Hz. Peygamber, Hudeybiye'de bulunduğu sırada, rüyâsında kendisiyle ashabının Mekke'ye güven içinde başları tıraş edilmiş ve saçları kısaltılmış olarak girdiklerini görmüştü. Hz. Peygamber, kurbanları Hudeybiye'de kesince ashabından bazıları “rüyân nerede kaldı ey Allah'ın elçisi?” dediler. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu.”¹¹

Alûsî'ye göre rüyâ, Hakk olanı idrâktir. O, uyuyan kişinin kendi içinde duyduğu görme, işitme, tat alma ve diğer algılamaların aynen devam ettiğini

-
- 2 Halil b. Ahmed el-Ferahidî, *Kitâbu'l-Ayn*, Daru'l-İhyâi't-Turasi'l-Arabî, Beyrût 2005, s. 328.
  - 3 Buhari, Tabir, 3, 4, 10, 14; Bed'ul-Halk, 11; Tıbb, 39; Müslim, Rüyâ, 201; Ebu Davud, Edeb, 88; Tirmîzî, Rüyâ, 5; Muvatta, Rüyâ, 4; Ahmed b. Hanbel, c. 5, ss. 296, 300, 305, 310
  - 4 Yusuf, 12/44.
  - 5 el-Enfal, 8/43; en-Nebe, 78/9.
  - 6 et-Tahrim, 66/3.
  - 7 Yunus, 10/64.
  - 8 “Evladım dedi, ben rüyâmda seni boğazlamaya giriştiğimi görüyorum, nasıl yaparız bu işi, sen ne dersin bu işe!” es-Saffât, 37/102-106.
  - 9 Fahrüddin er-Razî, *Tefsîru'l-Kebîr*, Tahran, ts., c. 26, s. 157.
  - 10 “Allah, Resûlünün rüyâsını elbette doğru çıkaracaktır...” el-Fetih, 48/27.
  - 11 Abdulfettah el-Kadî, *Esbab-ı Nuzul*, çev.: Salih Akdemir, Fecr Yay., Ankara 1986, ss. 356-357.

belirtir.¹² Kelamcılar ise rüyâyı bâtil hayaller olarak adlandırıp, bir kimsenin uykuda tahayyul ettiği şeyin gözle idrak şeklinde bir işitme gibi algılanmasının bâtil olduğunu söylemişlerdir. Bu açıdan rüyâda görülenlerin, ya gerçekten görüldüğü gibi ya da ona görüntü ve söz bakımından benzer başka bir şeye işaret edebilebileceğini savunurlar.¹³

Peygamber Efendimiz, rüyâyâ çok önem verir, her gün bir araya geldiği ashabına, rüyâ gören kimse olup olmadığını sorarlardı.¹⁴ Hz. Peygamber, rivayet edilen bir hadîsinde rüyâ konusunda şöyle buyurmaktadır: “Rüya üç kısımdır: Biri salih rüya olup Allah’tan müjdedir. Diğeri, şeytanın verdiği hüzdür. Üçüncüsü, kişinin kendi kendine konuştuğu şeylerdendir. Biriniz hoşlanmadığı bir şey görürse hemen kalkıp namaz kılmalı ve onu kimseye söylememelidir.”¹⁵

Hadîs-i şerîften de anlaşılacağı üzere görülen rüyâları, üç kategoride değerlendirebiliriz.

1. *Rahmânî Rüyâlar*: Bu tür rüyâ sahipleri kendilerine misâlî sûretler şeklinde ulaşacak ilâhî bilgileri, rûhânî tecellîleri ve Hakk telkinlerini melekler aracılığıyla alırlar. Bunlara sâdık rüyâlar/mübeşşirât denilir. Bunlar açıktır, çoğu zaman tâbire ihtiyaç duyulmadan yol gösterici özellik taşır.
2. *Şeytânî Rüyâlar*: Bu rüyâlar adğâsu ahlâm, yâni karmakarışık mânâsız boş şeylerdir ki, bunları anlatmak ve tâbir etmek tavsiye edilmez.
3. *Hadîsü'n-Nefs*: Kişinin hayâl ve kuruntularından ya da kendi kendisiyle konuşmasından oluşan nefsânî rüyâlar.¹⁶

Hadîs metninde geçen rüyâ çeşitleri yanında bir dördüncünün de adğas (karışık rüyalar) olduğu söylenmiştir.¹⁷ Bütün bu rivâyetlerden ve âyetlerden¹⁸

12 Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn es-Seyyid Mahmud el-Âlûsî, *Ruhu'l-Meanî fi Tefsiri'l-Kur'ânî'l-Azîm*, Matbaay-ı Kübra, Mısır H. 1301, c. 3, s. 242.

13 Âlûsî, *age*, c. 12, s. 182.

14 Buhârî, *Bed'u'l-vahy*, 1; Müslim, *İman*, 73; Tirmizî, *Menâkıb*, 7; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6, 153, 232.

15 Buhârî, *Ta'bir*, 26; Müslim, *Rü'yâ*, 6; Tirmizî, *Rü'yâ*, 1, 7, 10; İbn Mâce, *Rü'yâ*, 3; Dârimî, *Rü'yâ*, 6; İbn Hanbel, 3, 395.

16 Buhârî, *Ta'bir*, 26.

17 Bedruddin Mahmud b. Ahmed el-Aynî, *Umdetu'l Kari fi Şerhi Sahih-i Buhari*, Kahire, ts., c. 24, s. 154.

anlaşıldığı üzere mesaj içeren rüyâlar, sâdık rüyâlardır. Zira Hz. Peygamber bir hadîs-i şerîflerinde “Rüyâ Allah’tan, hulm ise şeytandandır.” buyurarak¹⁹ sâdık rüyâyı ifade etmektedir. Çağımız tefsircilerinden Tantavî de sâdık rüyâ üzerinde durarak onu şu şekilde izah etmektedir: “Sâdık rüyâ, beden sakin olduğunda, kendisine hayvanî arzular ve öfke kuvveti galip gelmediğinde, midesinde çokça yemek bulunmadığında görülür. Böyle bir kişi, rüyâsında akıl âleminde bazı bilgiler görür. Kendisine gelen bu yüce manaları görüntüler halinde alır, bunları his âlemindeki görüntülere çevirir. Bu görüntüler bazen güzel manzara- lar, bazen de hal ve gelecekte haber veren, derli toplu manalar içeren remizler ve yumuşak, güzel sözler olabilir.”²⁰

Sâdık rüyâ örneği olarak ezan gösterilebilir.²¹ Sâdık rüyâyı Hz. Peygamber, nübüvvetin kırk altı cüzünden biri olarak belirtmiştir.²² Ancak buradan, sâdık rüyânın peygamberliğin bir parçası olarak kaldığı, peygamberlik kadar kuvvetli bir mahiyet taşıdığı neticesi çıkarılmamalıdır. Aksi takdirde sâdık rüyâyı vahiy ve nass derecesine çıkarmış oluruz ki, bu çok tehlikelidir.²³ Sâdık rüyâ ya bir uyarı niteliği taşır ya da bir müjde içerir.²⁴ Yine sâdık rüyâ, bir ilham da olabilir ve az görülür.²⁵

Burada bilinmesi gereken husus, korkutucu olarak da nitelendirilen bir rüyâ türünün esas olarak uyarıcı mahiyette kabul edilmesidir. Çünkü korkutma, hoşlanılmayan ve beğenilmeyen rüyâların vukuunu gerekli kılmaz. Uyarıcı

18 Kur’ân-ı Kerîm’de rüyâ hakkındaki âyet meâlleri şunlardır: “Gayba dair bilgi veren rüyânın ileride doğrulanması” bk. el-İsrâ, 17/60; “Yavrucuğum! Rüyâda seni kestiğimi görüyorum; bir düşün ne dersin?..” es-Saffât, 37/105; “Andolsun ki, Allah Teâlâ, elçisinin rüyâsını doğ- ru çıkardı.” el-Fetih, 48/27. Kur’ân-ı Kerîm’de rüyâ konusu ile ilgili daha geniş bilgi için bk. Bünyamin Açıklan, *Kur’ân-ı Kerîm’de Rüyâ Kavramı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1996, s. 29; Muhsin Demirci, *Vahiy Gerçeği*, MÜİFV. Yay., İstanbul 1992, s. 25.

19 Buhari, Tabir, 3, 4, 10, Bedu’l-Halk, 11, Tıbb, 39, Müslim, Rüya, 201, Ebu Davud, Edep, 88, Tirmizî, Rüyâ, 5, Muvatta, Rüyâ, 4; Ahmet b. Hanbel, c. 5, ss. 296, 300, 305, 310.

20 Tantavî, *el-Cevahir fi Tefsiri’l-Kur’âni’l Kerim*, Mısır 1350 H., c. 7, s. 27.

21 Ebu Davud, *Salat*, 28; İbn Mace, *Ezan*, 1; Darîmi, *Salat*, 3; Ahmet b. Hanbel, 4/43.

22 Buhari, Tabir, 3, 4; İbn Mace, Rüyâ, 1; Dârimî, Rüya, 6; Muvatta, Rüya, 1; Ahmet b. Hanbel, c. 3, ss. 126, 135, 149, 257, 5, 50, 454.

23 Zeynuddin Ahmed b. Ahmed ez-Zebîdî, *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi*, çev.: Kamil Miras, DİB. Yay., Ankara 1984, c. 12, s. 273.

24 İbn Sîrîn, *Muntehabu’l-Kelam*, Kâhire 1329 H., c. I, s. 3.

25 Selami Münir Yurdatap, *İslam Dininde Rüyâ ve Rüyâ Tabirleri*, İstanbul 1973, s. 15.

anlamdaki korkutma ve beğenilmeyen rüyâdan murat edilen, rüyânın zâhirinin onunla ilgili yapılan tabirden daha umumi olmasıdır.²⁶

Peygamberimizden yapılan rivayetlerde iyi rüyâ gören kişiye Allah Teâlâ'ya hamd etmesi ve başkasına anlatmaması tavsiye edilirken; kötü rüyâ görenlerin ise rüyânın şerrinden Allah'a sığınması ve rüyâsını kimseye anlatmaması istenmiştir. Çünkü bu tür rüyâlar, şeytandandır.²⁷

Tasavvuf literatüründe ise, uykuda bütün his ve şuur hallerinin tamamen yok olmadığı bir sırada, insanların kalplerinde yaratılan ve karar kılınan şeyin tahayyül ve tasavvur yolu ile idrak edilmesinden ibarettir.²⁸ Rüyâ, mücerred, enfüsi bir olay değildir. Onun içinde hakiki bir mana ve meâl gizlidir. Rüyâ anlamında kullanılan hulm ise, meâli olmayan boş bir vehm ve hayalden ibarettir, afâkî bir hakikat ifade etmez. Hakikat dilinde rüyâ, sâdık olanların ismidir.²⁹ Dolayısıyla mesaj içerenler sâdık rüyâlardır. İnzivada bulunan insanlar da bazen zikir sırasında, duysal etkilerden arınmış olmalarının zevkiyle, uykudaki bir insana uyurken gösterildiği gibi, görünmeyen dünyadan bazı şeylerin kendilerine gösterildiğini görürler. Sûfiler, bunlara “manevî olaylar” (vakıat) der.³⁰

2. Tasavvufta Rüyâ

Mutasavvıfların birçoğu rüyâyı bir müjde, îkaz ve tevfiik mahiyetinde, uykuda bütün his ve şuur hallerinin tamamen yok olmadığı bir sırada kalbe gelen havadır ve zihinde canlanan hâller olarak tanımlamaktadır.³¹

26 Ebu'l-Fazl Şihabeddin İbn Hacer, *Fethu'l-bari fi şerh-i Sahih-i Buhari*, Beyrut H. 1379, M. 1986, c. 12, s. 313

27 Müslim, *Rüya*, 42, h. no: 2261.

28 Abdülkerim el-Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, tahk.: Maruf Zerrîk-Abdulhamid Baltacı, Beyrut 1413/1993, s. 466.

29 Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer İbn-i Kesîr, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, çev.: Bekir Karlığa, B. Çetiner, Çağrı Yay., İstanbul 1983, c. 7, s. 4076, 4080.

30 Kelly Bulkeley, *Rüyâlar*, çev.: Dilek Cenkçiler, Odtü Yay., Ankara 2001, s. 80; Burada geçen olay, (vaka) gerçek bir rüyâ veya hayaldir. İbn-i Arabî, “olayların içeriden geldiğini, çünkü insanın özünden kaynaklandığını söylemektedir. Bazı insanlar bunları uyurken, bazıları ölüm durumunda (fenâ) ve diğerleri uyanırken görür. İnsanları o anda algıladıkları objelerden gizlemezler” demiştir. Bk. İbn Arabî, *Futuhât-ı Mekkiyye*, çev.: Ekrem Demirli, Litera Yay., İstanbul 2008, c. 2, s. 491.

31 Ebû Bekr Muhammed b. İshak el-Kelâbâzî, *et-Ta'arrufli mezhebi ehli't-tasavvuf*, Şam 1986, s. 89.

Bu açıdan Tasavvufî terbiyede rüyâlar, iki kategoride değerlendirilir. Bunlar, yorumlanmasına gerek olmayan doğrudan mesaj veren rüyâlar ile semboller içeren ve yorumlanması gereken rüyâlardır. Rüyâlar, ayrıca Hâlık ve mahlûk arasındaki bir nevi iletişim aracıdır. Birçok inisiyatif eğitim sisteminde rüyâ yorumlamak çok önemli bir araçtır. Özellikle rüyâlar, dervîşlerin manevî seviyelerini göstermeleri açısından önemlidir. Çünkü dervîşteki değişikliklerin bilinmesi hem mürşid hem de mürîd açısından önem arz etmektedir.³²

Tasavvufî açıdan kişi, uyanık olduğu müddetçe, rûhu bedende hapsedilmiş haldedir. Uykuya dalınca kudî rûh da aslî vatanına, ledünnî ve ilâhî kaynağına gider. Gayb ve mânâ âlemini tanımanın, rûhlarla mülâkî olmanın verdiği huzurla dinlenir. Melekût âlemine gittiği zaman orasını şehadet âlemindeki misalleriyle görür.³³

Bu açıdan Tasavvuf literatüründe berzah âlemi ile ilgili olan rüyâların da önemli bir yeri vardır.³⁴ Berzah, mutasavvıflara göre bir rüyâ âlemidir. Berzah-taki rüyâ hayatı, dünyadaki rüyâlar ile kıyaslanmamalıdır. Çünkü onlar, kendine özel rüyâlardır. Bu kısım rüyâlar dünyaya göre değil, âhirete göredir. Her ferdin âhirette hak edeceği karşılığa uygun bir seyir içinde geçmektedir. Dünya hayatları, yaradılış kanunlarına uygun, cennet ehline has davranışlar içinde geçenler berzaha da tatlı rüyâların kucağında uyurlar. Kötü davranışların sahipleri de azap dolu rüyâlar içinde kıvranırlar.³⁵

Mutasavvıflardan Kuşeyrî (ö.465/1072), rüyâ ile kalbe gelen hatıralar arasında bir benzerlik kurar. Ona göre rüyâlar, hatıralarda olduğu gibi şeytan, nefis, melek ve Hakk cihetinden olmak üzere dört şekilde görülür. Şeytanın müdahâlesi sonucunda görülen rüyâ karmaşık bir rüyâ olurken, meleğin ilhâmı neticesinde görülen rüyâ, sâdık bir rüyâ olup az bir te'ville anlaşılır hâle gelir. Hakk yönünden gerçekleşen rüyâ ise ma'rifet ile alâkalı haber vermeye dönük olup te'ville ihtiyaç duyurmayacak niteliktedir.³⁶

İbn Arabî (ö.638/1240) açısından dünya hayatı, rüyâ hâline benzer.³⁷ Ona

32 Robert Frager, *Aşkır Asıl Şarap*, çev.: Ömer Çolakoğlu, Gelenek Yay., İstanbul 2004, s. 61.

33 Llewellyn Vaughan-Lee, *Çağrı ve Yankı, Sûflerin Rüyâ Çalışmaları*, çev.: Enise Ergün, İnsan Yay., İstanbul 2002, s. 136.

34 Yaşar Nuri Öztürk, *Tasavvufa Giriş Varlık ve İnsan*, Yelken Matbaası, İstanbul 1978, s. 22.

35 Öztürk, *Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf*, Yeni Boyut Yay., İstanbul 1993, s. 261.

36 Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 365.

37 Toshihiko İzutsu, *İbn Arabî'nin Fusûs'undaki Anahtar Kavramlar*, Kaknüs Yay., İstanbul 1999, s.

göre hayat, bir rüyâdır ve anlaşılması için te'vil edilmesi gerekmektedir.³⁸ İbn Arabî'nin anlayışında rüyâda görülen şeyler bazen görenin bazen görülenin bazen de her ikisinin irâde ve kastı ile ilgili olabilmektedir. Yani irâdeye bağlı ve irâde dışı olabilmektedir. Eğer rüyâ irâdeye bağlı olarak tahakkuk etmiş, bir kasıt netîcesi olarak meydâna gelmişse, kast eden kastettiği şeyi bilir. Bu tür rüyâlar, sûfilerin çoğunluğuna göre mümkündür.³⁹

İbn Arabî, dilediği herhangi bir vakitte, rüyâ veya yakazasında pîrlerin sûretlerini görebildiğini, bu pîrlerin onun önünde temessül ettiğini ve böylece onlarla istediği gibi konuştuğunu haber vermektedir. Herhangi bir kasıt ve irâde olmaksızın meydâna gelen rüyâda ise, görülen şeyin/kimsenin kendisini gören kimse hakkındaki veya görenin gördüğü şey hakkındaki bilgisi ancak rüyâ gerçekleştikten sonra mümkün olur. Aslında, her iki rüyâ çeşidi de sâlih rüyâlar kısmına girer ve rüyânın en kâmilî bu kısımdır. Çünkü bu tarz rüyâ, hayâl mertebesinde bulunan şeyi doğrudan idrâk etmekten ibârettir.⁴⁰

Gazâlî (ö.505/1111) ise rüyâyı Allah Teâlâ'nın hayrete şâyân sanatı ve insanın garib fitratı olarak görür. Ona göre rüyâ, melekût âleminin en açık delillerindendir. Kalbi ve kalbin inceliklerini bilmeyenler bunlardan habersizdir. Kalb eşyânın asıllarını gösteren bir ayna gibidir. Allah'ın yarattığı ve yaratacağı her şey levh-i mahfûzdadır. Hepsi orada yazılmıştır. Fakat gözler onu göremez. Levh, bir ayna gibidir. Bütün sûretler oraya nakşedilmiştir. Ancak levh-i mahfûzdaki yazıların bizim bildiğimiz yazılar türünden olduğunu sanmak yanlış olur. Bir aynanın karşısına başka bir ayna konulursa o aynadaki sûretler oraya da akseder. Aynalar arasında perde olursa görüntü yansımaz. Kalb, karşısındaki aynada olanları kabul eden bir ayna, levh de bütün mahlûkların bulunduğu aynadır. Kalbin şehvet ve dünya ilgisi, onun perdelenmesine sebep olur. Nasıl esen bir rüzgâr perdeyi savurursa, kalb aynası üzerindeki perde de zaman zaman savrulur. Bu, uykuda iken gördüğümüz rüyâlar türünden keşiflerdir. Dolayısıyla Gazâlî nezdinde rüyâların, bilgi kaynağı olarak önemli yeri

23.

38 Muhyiddin İbn Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, çev.: Nuri Gencosman, İstanbul Kitabevi, İstanbul 1981, s. 148.

39 Ebu'l-Alâ el-Affî, *Fusûsu'l-Hikem Okumaları İçin Anahtar*, çev.: Ekrem Demirli, İstanbul 2000, s. 202-203.

40 *Aym eser*, s. 203.

vardır.⁴¹

Sühreverdî (ö.632/1234)'ye göre "Allah Teâla, bir insanla karşılıklı konuşmaz. Ancak vahiy ile ya perde arkasından konuşur. Ya da bir elçi gönderir, dilediğini vahyeder. O hakîmdir, yücedir."⁴² âyetinde geçen elçi gönderme ile vahiy indirmeyi peygamberlere; perde gerisinden ilham ederek konuşma ile sahibini görmeden işitilen bir sesle konuşma ve rüyâda bildirmeyi ise şeyhlere ve ilimde rûsûh kesbetmiş âlimlere has bir yöntem olarak değerlendirir. Yine Sühreverdî, eserinde insanın iç dünyasının nefsânî hevâ ve isteklerden, dünya sevgisinden temizlenmesinin, kin ve hasedden arınmasının sadık rüyâ görmeyi sağlayan bir temizlik olduğuna dikkat çeker. Rüyânın bir bilgi yolu olmakla beraber yorumunun mürşid tarafından yapılması gerektiği üzerinde durur.⁴³

İbn Haldun (ö.808/1406)'a göre rüyâ, uykuda iken nefsin zâhiri duygularından olduğu gibi, bâtinî kuvvetlerle çekişip meşgûl olmaktan sıyrılarak bir anda kendisinin ruhânî zâtını mânevî bir idrak ile anlaması ve gaybdan kendisine akseden bilgilere vukûf kesbetmesidir. İnsânî rûh, vâsitasız olarak telakkî ettiği gaybî bilgileri muhayyileye sunar. Muhayyile bu mânâları birbirine benzeyen kalıplara sokar. Bu takdirde rüyâ yorumuna muhtaç olur. Nefs-i nâtika maddîlikten sıyrılarak o anda gaibden aldığı mânâları idrak etmeden önce, zâhirî duygular vasıtasıyla aldığı ve hâfızasında sakladığı sûretleri tahlil ve terkîb ederse rüyâ karmakarışık olur.⁴⁴

Erzurumlu İbrahim Hakkı (ö.1194/1780) da rüyâ konusunda daha çok Gazâlî'nin etkisi altında yorumlarda bulunarak rüyâyı kâzib ve sâdık olarak iki kısma ayırır. O, kâzib rüyânın kaynağını şuuraltında arar. Ona göre "yaşanmış olayların ve gerçekleşmesi istenen şeylerin uykuda hayvanî rûh tarafından yeniden hatırlanması kâzib rüyâyı oluşturur. Uyku, bedene ârız olduğu zaman, kalp ve rûh, beden hapishanesinden kurtularak ve tabiatları gereği uyumadıklarından daha da aktif hale gelirler. Rûh, kendi dünyası olan rûhlar âlemine döner. İşte rüyâ, uyanırken beden ve nefsin istekleriyle rûha yapmış oldukları baskıyı üzerinden atarken rûhun onları yeniden hatırlamasıdır. Ona göre ruhlar, *mânâ*, *melekût*, *arş*, *kürs*, *semâ* (yedi kat gök) ve *mülk âlemlerini* (kavs-ı

41 Ebû Hâmid Muhammed el-Gazâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, Mısır, ts, c. 4, s. 490.

42 eş-Şuarâ, 42/51.

43 Ebû Hafs Şihâbuddin Ömer es-Sühreverdî, *Avârifü'l-maârif*, çev.: H. Kamil Yılmaz, İrfan Gündüz, İstanbul 1993, s. 454, 517.

44 İbn Haldun, *Mukaddime*, çev.: Zakir Kadir Ugan, MEB Yay., İstanbul 1997, c. 1, s. 251.

nüzûl) geçtikten sonra rüyâ vasıtası ile bu âlemleri zaman zaman ziyaret edebilirler.⁴⁵

Dolayısıyla insanlar, zaman zaman rüyâda gördükleri imgelerden etkilenecek düşünce ve hayal dünyalarını şekillendirirler. Rüyâda görülen imgeler zamanla unutulurken farkında olmadan gerçek kültürel ve çevresel unsurlarla da birleşerek gerçek olaylar gibi de algılanabilir.⁴⁶

2. 1. Tasavvufî Terbiye Açısından Rüyâ

Bazı mutasavvıflara göre dinde fıkıh ilmini bildikten sonra rüyâ yorum ilmini öğrenmekte bir beis yoktur.⁴⁷ Çoğu kez rüya, kişiye şeyhini bulmakta rehberlik eder.⁴⁸ Bir sûfî, mürşidini rüyâsında görür; hatta genellikle rüyâlar mürşid ve mürîd arasındaki en güçlü bağıdır. Rüyâ yorumu tüm mürşidlerin en büyük görevlerinden biridir. Bu nedenle daha geç devirlerde sûfîler, çok sayıda *tabir-nâme*, yani yorum kitabı kaleme almışlardır; bu kitaplar, anlaşılması çoğu kez zor olan ifadelerle mürîdin rüyâ yolunu açıklamaya çalışırlar. Özellikle Halvetî Tarîkatı'nın şeyhleri, genellikle müfessir olarak anılırlar. Ünlü Türk sûfî Niyazi Mısri, bir rüyâ yoluyla Mısır'dan Anadolu'ya çağrılmış ve burada resmî olarak Halvetî Tarîkatı'na girmiştir. Üsküplü Asiye Hatun'un mektuplaşmaları ise, bu tarîkata üye bir kadının rüya deneyimleri hakkında bir fikir vermektedir.⁴⁹

Tarîkatların çoğu sâlikin gördüğü rüyâlarla manevî mertebesi arasında bağlantı kurmaktadır.⁵⁰ Sâlik, iyi rüyâ görürse manevî mertebesi yükselir, kötü rüyâ görürse bulunduğu manevî mertebeden aşağı iner.⁵¹ Bu açıdan mürîdin görmüş olduğu rüyâları mektupla şeyhine bildirmesi ve şeyhinin de mürîdin rüyâsını yorumlaması tasavvufta sıkça görülen bir durumdur.⁵²

45 Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Marifetname*, Kitap San Yay., İstanbul 1984, s. 99.

46 Gustav Jahoda, *The Psychology of Superstition*, Penguin Books, Victoria 1970, s. 39.

47 Ebu'l-Leys es-Semerkandî, *Tenbîhu'l-ğâfilîn*, çev.: A. Akçiçek, Bedir Yay., İstanbul 1977, ss. 743-744.

48 Llwellyn, *Çağrı ve Yankı*, s. 167.

49 Annemarie Schimmel, *Halifenin Rüyaları*, çev.: Tuba Erkmen, Kabalcı Yay., İstanbul 2005, s. 202.

50 Nakşbendîler ve Melâmîler rüyâyâ pek itibar etmezler. Bk. Hasan Kamil Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarîkatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2004, s. 321.

51 Hasan Avni Yüksel, *Türk İslam Tasavvuf Geleneğinde Rüyâ*, MEB Yay., Ankara 1992, s. 173.

52 Yaşar Nuri Öztürk, *Kuşadalı İbrahim Halvetî*, Yeni Boyut Yay., İstanbul 1993, s. 91.

Bu konuyla ilgili olarak mutasavvıflar, birbirlerine paralel düşünceler içindedirler. Mesela İbn Arabî'ye göre rüyâ vasıtasıyla sâlik, kendi durumunu tayin eder, kendi manevî haline vâkîf olur. Nefsanî, hayvanî ve şeytanî işlere vâkîf olarak kalbe ve rûha gelenleri idrâk eder.⁵³

Sühreverdî de mürîdin rüyâsının yorumu muhtaç olduğunu, mürîdin rüyâyı izâha güç yettiremeyeceğini, bundan dolayı şeyhine müracaat etmesinin gerekliliğini şöyle ifade ediyor: "Rüyâda, mürîdi, nefsinde gizli bulunan şuuraltına ait bir arzu sarabilir. Uykuda ya da uyanıkken bu rüyâ ile şuuraltına ait arzular birbirine karışabilir. Bu acayip bir sır, bilmece gibi bir konudur. Nefsinde ve şuuraltında gizli olan bu duyguları mürîd tespit edemeyebilir. Konu, kendisinde bu tür arzular bulunmayan şeyhe arz edilince mesele daha kolay çözümlenir. Eğer rüyâ Hakk'tan ise bu şeyhin delâletiyle anlaşılabilir olur. Aksi-ne nefsten gizli bir arzunun özleminden kaynaklanıyorsa bu da şeyh vâsıtasıyla giderilir."⁵⁴

Rüyâ, kişilere verilen bir sır olduğundan Kuşeyrî, onun kimseye anlatılmasını uygun bulmaz. Zira o, rüyâyı Hakk'tan gelen bir sır olarak gördüğü için, saklanması gerektiğini savunur. Hatta rüyâyı gören insan, rüyâsını en yakını dahi olsa hiç kimseye söylememelidir. Aksi halde başına belalar gelmesine engel olamaz. O, Hz. Yûsuf'un babasına rüyâsını anlatmasıyla başına gelen bela arasında bir ilişki kurar; Hz. Yûsuf'un kuyuya atılmasını, rüyâsını babasına anlatmasına bağlar.⁵⁵

Kuşeyrî'nin bu görüşü sûfiler tarafından desteklenmiş olmasa da, onun yirminci yüzyılın bazı psikologlarının rüyâ hakkındaki görüşlerine yakın bir fikir ortaya atmış olması gerçekten ilginçtir.⁵⁶

53 İbn Arabî, *Tuhfetu's-sefere*, çev.: A. Akçiçek, Rahmet Yay., İstanbul 1971, ss. 82-83.

54 Sühreverdî, *Avârifü'l-Maârif*, s. 517; Şeyhler, müridlerinin rüyâlarını onların eğitiminde önemli bir mesaj olarak görmüşlerdir. Hattı zatında rüyâ sadece sûfiler nazarında bir mesaj olarak kabul edilmez. İslam öncesi devirlerde de rüyâyı bir mesaj olarak kabul eden toplumlar vardır. Haham Chisda şöyle diyor: "Yorumlanmamış bir rüyâ okunmamış bir mektuba benzer" (Bk. Talmud, Berachot, 55a). Erich Fromm ise şöyle diyor: Her rüya bizlere bazı mesajlar iletmektedir. " Bk. Erich Fromm, *Rüyalar Masallar Mitolar* çev.: Aydın Arıtan, Kaan H. Ökten, Arıtan Yay., İstanbul 1995, s. 168.

55 Abdülkerîm el-Kuşeyrî, *Letâifü'l-işârât*, tahk.: İbrahim Besyûnî, el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Amme, Kâhire 2000, c. 1, s. 168.

56 Psikologların görüşleri için bk. Frieda Fordham, *Jung Psikolojisi*, çev.: Aslan Yalçınar, Say Yay., İstanbul 1994, ss. 125-138.

Arvasî (ö.1336/1918) de birçok mutasavvıf gibi “Eğer sâlik rüyâda nurların yücelere doğru çıkıp yükseldiğini, yeryüzünün kendisine küçüldüğünü, semaya doğru çıktığını, havada uçtuğunu görürse mertebesi de yükselir.”⁵⁷ diyerek rüyânın sâlik için önemini vurgulamaktadır.

Bütün bu yorumlara göre rüyâ, mutasavvıflar tarafından sâlikin eğitiminde mürşide yardımcı olmakta, ayrıca sâlik tarafından kat edilen manevî mesafeyi göstermektedir. Rüyâların yorumlanabilmesi için de rüyâda gösterilen misal âlemindeki şekillerin şehadet âlemindeki karşılıklarının bilinmesi gerekir.⁵⁸

Dolayısıyla İbn Haldun gerçek rüyâ görüntüsü ile yalan, karmaşık rüyâlar arasındaki farkı, bahsedilen ruhun seviyesine göre açıklamaktadır. Bütün rüyâlar, hayal gücündeki resimlerdir. Ancak, eğer bu resimler mantıklı bir ruhtan gelirse, o zaman gerçektir. Eğer rüyâ gören kişinin belleğinde saklanan görüntülerden, uyanık durumdayken saklandıkları belleklerinden türemişlerse, o zaman karmaşık görüntülerdir. İbn Haldun’un görüşüne göre, rüyânın gerçek olduğuna ilişkin bazı işaretler, rüya gören kişinin görüntüye tutunmak istercesine hızla uyanmaya çalışması ve rüyâda verilen görüntünün berrak kalacak ve hatırlanacak olmasıdır.⁵⁹

İslâmî rüyâ geleneğinde bir başka çağdaş gelişim alanı da Amerikan sûfî hareketinde rüyâların rolüdür.⁶⁰ Bu hareketlerden bazıları rüyâların, ruhsal yol gösterme üzerindeki rolünü özellikle vurgulamakta ve rüyâ yorumu teorilerine özel önem vermektedir. Zira sûfî, rüyâlarının yorumu için metne değil şeyhine başvuruyor. Şeyhi de onun rüyâsını yorumluyor. Zira iki kişi aynı rüyâyı görmüş de olsa her ikisinin farklı manevî konumları, farklı yorumları beraberinde getirebiliyor. Ancak, Batı’daki psikoterapik modeller ve uygulamalar, özellikle Jung veya Gestalt “rüyâ çalışması”ndan türeyenler köprü ve teknikler sağlamaktadır.⁶¹

57 Abdulhakim Arvasî, *Tasavvuf Bahçeleri*, çev.: Necip Fazıl Kısakürek, Büyük Doğu Yay., İstanbul 2001, s. 91.

58 Mustafa Tatçı, Halil Çeltik, *Türk Edebiyatında Tasavvufî Rüyâ Tabirînameleri*, Akçağ Yay., Ankara, 1995, s. 26; Ayrıca şu yerlere bk. Necmeddin Kübra, *Tasavvufî Hayat*, haz.: Mustafa Kara, Dergah Yay., İstanbul 1982, s. 106.

59 İbn Haldun, *Mukaddime*, c. 3, s. 105.

60 Bu hareketlerin bazıları için bk. Marcia K. Hermansen, *In The Garden of American Sûfî Movements*, edit.: Peter B. Clarke, London 1998, ss. 211-260.

61 Bulkeley, *Rüyâlar*, s. 84.

Batı'daki bir sûfi tarîkatın lideri olan Pir Vilayet Han, ⁶² rûhanî dönüşüm ve rüyâ görme anlayışını oluştururken, özellikle Carl Jung'un özle ilgili teorilerini ve Henry Corbin'in eserlerinde bahsedilen İslâm ruhanîliğinin yorumlarını benimsemektedir.⁶³

Rüyâ materyalinin Batılı sûfi hareketlerinde kullanılması, güçlü sembolizmin benimsenmesini ve rüyâ materyalini, rüyâ gören kişinin özüne olduğu kadar dış gerçeklerle ilgili yanına da yol gösteren şeyler olarak kabul eden, oturmuş bir geleneğin derinliğini oluşturmaktadır. Kişi ve sosyal ilişkiler kavramları, kuşkusuz ortaçağdaki Müslüman toplumlarla modern Batı arasında değişim gösterse de ruhsal gelişim düşünceleri, farklılıklar göstermemektedir.⁶⁴

Ayrıca bilinmelidir ki, rüyâlar yorumlanırken rüyâ içeriği, kişinin gelişim düzeyinin göstergesidir. Düşük karakterli insanlar, vahşi rüyâlar veya başkalarını aldattıkları veya kandırdıkları rüyâlar görme eğilimi gösterir. Kavgacı yapıya sahip biri, rüyâsında şiddetli şeyler görecektir. Geleneksel sûfi metinlerini takip eden Şeyh Afazaluddin Nizamî, rüyâlarda görülen objelerin ruhun gelişim düzeyini nasıl açıkladığını anlatmıştır. Alçak veya tehlikeli hayvanlar görülmesi, alçak bir ruhun egemenliğinin ve dünyevî arzulara kapılmış olmanın göstergesidir. Rüyâda insan görmek, manevî duyguların daha da geliştiğini gösterirken, meleklerin görülmesi, kişinin melekut düzeyine erişmeye çalıştığını ortaya koymaktadır. Peygamber rüyâsı veya rüyâ görüntüsü, manevî gelişimin bir sonraki düzeyini ve rüyâ gören kişinin ilahî emri uygulamaya aktif olarak katılmasını simgelemektedir. Peygamberin görüntüsünün içeriği teyit edilmek üzere, şeyhle veya ustayla paylaşılır. Şeyh, kendi manevî güçleri ve paylaşılan rüyânın gerçeklik olasılığı sayesinde, uydurulmuş rüyâ hikâyelerine karşı kontrol olarak muhtemelen Peygamberin kişiye söylediklerini veya açıkladıklarını duymuş olur ya da bu konuda rapor almış olurdu. Modern çağlarda insanın kafa yapısı büyük ölçüde değiştiği için geçmişe göre daha karışık rüyâlar görmektedirler. Daha eski çağlarda insanlar daha basit ve yenilikçiydi ve bu nedenle rüyâlarda Tanrı'dan daha çok ilham alıyordu. Bugün insanlar kendi bilgileri ve becerileri hakkında daha kibirli, yani rüyâlarının gereksiz ve

62 Bu hareket için daha geniş bilgi için bk. James Jervis, *The Sûfi Order in the West and Pir Vileyet Khan*, London 1998, ss. 211-260.

63 Corbin ve Jung düşünceleri için Bk. Steven M. Wasserstrom, *Religion after Religion*, Princeton University Press, Princeton 1999.

64 Bulkeley, *Rüyâlar*, s. 85.

önemsiz olduğunu düşünüyor, bu nedenle daha az ilham alıyor.⁶⁵

Bunun dışında sûfîler, kendi yazdıkları hayat hikâyelerinde de sürekli olarak rüyâlarını bildirirler; tabi burada gerçekten bir rüyânın mı yoksa bir rü'yetin mi söz konusu olduğu genellikle ayırt edilememekte, her ikisi de iç içe geçmişe benzemektedir.⁶⁶

Sonuçta tarîkatlara girişte, bir mürşide bağlanmada veya bağlılığın kuvvetlenmesinde rüyâlar, yol göstericidir. Bu durumu birçok mutasavvıfta da görmekteyiz. Rüyâ yoluyla bir mürşide bağlanmanın başka bir yolu da mürşidin onu doğrudan rüyâda kabul edebilmesidir. Yine mürşid, o kişinin rüyâsına vâkıf olabilmektedir. Bu tip rüyâlarda üçüncü bir şahıs varsa, o da sâlih biri ise görülen rüyâyâ o da vâkıf olabilmektedir.⁶⁷ Mesela XIX. yüzyılın başlarında Mekke'ye hac ziyaretinde bulunan Senegalli Hacı Ömer, Hicaz'ın Ticanî şeyhi tarafından Ticanîye Tarîkatı'na kabul edilmiştir. Çünkü bu Ticanî şeyhi, rüyâsında tarîkatın kurucusu Ahmed-i Ticanî'yi görmüş ve Senegalli Hacı Ömer'i tarîkate alması için emir almıştır.⁶⁸

Bunun gibi hangi şeyhe bağlanması gerektiğini bilemeyen İranlı sûfî Kazerûnî, şeyhini rüyâ yoluyla bulduğunu şöyle anlatmaktadır: “Rüyâmda gördüm ki, şeyh geldi ve yanında da üzerinde bir yük kitap bulunan bir merkep vardı. Bana “Şu kitaplar şeyh Ebû Abdullah'tandır. Merkep de dâhil olmak üzere tamamı senin için gönderilmiştir” dedi.⁶⁹ Böylece manevî olarak kime bağlanılacağı sorusu, çözüme kavuşmuştur.

2. 2. Tasavvufî Rüyâ Yorumu

Tasavvufî terbiyede mürşid, rüyâyı ilham yoluyla yorumlar. Mürşidin rüyâyı görenin manevî seviyesini bilmesi, rüyâyı doğru yorumlaması demektir. Rüyâyı dinledikten sonra cevap, mürşidin kalbine Allah tarafından ilham olunur. Ayrıca bazı mürşidler kötü rüyâları bile iyiye yorarlar, Allah Teâlâ da

65 Bulkeley, *Rüyâlar*, s. 86.

66 Schimmel, *Halifenin Rüyaları*, ss. 202-203.

67 Sevda Yücesoy, *Rüyâlar*, Ruh ve Madde Yay., İstanbul 2001, s. 113.

68 *Aynı eser*, s. 204.

69 Feridüddin Attar, *Tezkiretü'l-Evliya*, çev.: Süleyman Uludağ, Kabalcı Yay., İstanbul 2007, s. 682.

rüyâyı yapılan yorum üzerine zuhur ettirir.⁷⁰

Sûfîlerin nazarında rüyâların ehil olmayan insanlara anlatılmaması gerektiği hususunun, genel bir kanâat olduğunda da şüphe yoktur. Zira her insan rüyâ tabir etmeye istidatlı değildir. Rüyâ analizinin özel bir ihtisas alanı gerektirdiğinin en güzel kanıtlarından biri de günümüzde rüyâ analiziyle uğraşan psikanaliz, gestalt, psikodinamik gibi bilim dallarının kurulmuş olmasıdır.⁷¹

Rüyânın ehline anlatılmasıyla ilgili örnek verecek olursak; kırsal kesimde yaşayan bir dervîş rüyâsında vücudunun şiştiğini, sonra karnından bir yılan çıktığını, yılan çıktıktan sonra da karnının eski haline döndüğünü görür. Şehre gidip rüyâyı müşidine anlatacak vakti olmadığı için en çok güvendiği uşağını, gördüğü rüyâyı müşidine anlatması için şehre gönderir. Uşak, şehre giderken yolda avare avare gezen çenebaz bir tanıdığı ile karşılaşır. Bu çenebaz tanıdığı şehre niçin gittiğini sorması ve ısrar etmesi üzerine uşak, rüyâyı anlatmaya başlar. Uşak, rüyâyı anlattıktan sonra çenebaz adam, rüyâya karşılık alayvari şekilde; “şiştikten sonra iğneyle patlatılan bir balon gibi patlamış” diyerek uşaktan uzaklaşır. Uşak, aceleyle şehre gelir ve müşidin huzuruna varır. Benim efendim, dün gece bir rüyâ görmüş, size anlatmamı istedi. Rüyâsında vücudunun şiştiğini. . . “derken lafın ortasında müşid, “sus! Rüyâ zaten yorumlanmış. Benim yapabileceğim bir şey yok. Hemen evine dön ve efendinin halini gör! “ diye uşağı efendisine gönderir. Hemen eve dönen uşak, efendisinin ölmüş olduğunu görür. Uşak, yola çıktıktan birkaç saat sonra rüyâ sahibinin aniden vücudu şişmeye başlamış sonra da sebebi bilinmez bir şekilde ölmüştür.⁷² Bu örnekten de anlaşılacağı üzere rüyâlar, başkalarını çekiştirenlere değil de temiz ağza sahip olanlara anlatılmalıdır.⁷³

İkinci örnek rüyâ ise şöyledir: Rivâyete göre Yavuz Sultan Selîm, Mısır seferine giderken Şam’a uğrar ve orada İbn Arabî’nin kabrini ortaya çıkarıp türbe yaptırarak, hayatta olan kibâr-ı ehlullah ile görüşür. Bunlardan biri de Nakşî meşâyihinden olan Muhammed Bedahşî’dir. Mısır’ın fethi tamamlandığı sırada Sultan bir rüyâ görür. Rüyâsında: “Muhammed Bedahşî sefer kıyâfetiyle gelip kendisine arz-ı vedâ etmektedir. “ Sultan, rüyâyı musâhibi Hasan Can’a anlatır. Hasan Can da rüyâyı: “Muhammed Bedahşî’nin âhîret âlemine intikâl

70 Frager, *Aşkır Asıl Şarap*, s. 63.

71 Lynn Wilcox, *Sûfizm ve Psikolojisi*, İnsan Yay., İstanbul 2001, s. 42.

72 Frager, *Aşkır Asıl Şarap*, ss. 63-64.

73 *Aynı eser*, s. 63.

ettiği" şeklinde yorumlar. Sultan der ki: "Hasan Can, bilmez misin ki rüyâlar nasıl yorumlanırsa öyle çıkar? Yazın bu târihi! Eğer Şeyh bu târihten sonra ölmüşse boynun gitti bil, önce ölmüşse ne âlâ!" Aradan birkaç gün geçtikten sonra Şam vâlisinden bir elçi gelir, bazı hediyeler ve mektup getirir. Mektupta şehrin ahvâli ve şeyhin vefâtı haberleri yer almaktadır. Mektuptan, şeyhin vefât ettiği gecenin rüyânın görüldüğü gece olduğu anlaşılır. Bunun üzerine Sultan, Hasan Can'a bir kese altın verir. Hasan Can keseyi alırken: "Bu, rüyâyı doğru tabir edişimizin karşılığıdır. Cesâretimize, huzûrunuzda rüyâ yorumuna cür'etimize bir ikrâmınız yok mu?" deyince Sultan, güler ve başka hediyeler de verir.⁷⁴

Mutasavvıflar, nefsin yedi ayrı kademesinde görülen rüyâları, yedi ayrı daire içinde ve özet olarak yorumlamışlar, âfâkî yorum için kolaylık getirmişlerdir. Yedi nefis kademesinin her birinde ortaya çıkan sıfatlar başka başka olduğundan, her kademedede görülen rüyâlar ve yorumları da başka başkadır. Her insanın kendi gayreti doğrultusunda rüyâda gördüğü sembole göre nefsin hangi kademesinde olduğu anlaşılabilir.⁷⁵

Ancak şu da bilinmelidir ki, tasavvuf ehli dışındakilerin rüyâ ile hüküm vermesi onu gündelik hayat içinde kesin bir kanun gibi algılaması mümkün değildir.⁷⁶ Peygamberlerin rüyâları dışında, herhangi bir konuda bir kişinin rüyâsı ile dini ve sosyal alanda hüküm vermek kesinlikle câiz değildir. Bu sebeple rüyâlardan dînî hükümler çıkarılamaz, onlarla dînî hayat ihdas edilemez. Eğer bu yapırsa, dînî hakîkatlere ters düşülmüş olur.⁷⁷

Rüyâ tecrübesinden sosyal hayatta nasıl faydalanıldığına baktığımızda rüyâ günlükleri ile karşılaşmaktayız. Özellikle sûfî ve Şîî kaynakları, bu açıdan zengindir. Ruzbihan Baklî ve Hakîm et-Tirmizî'nin rüyâları, otobiyografik hikâyelerinin bir parçasını oluşturmuştur. Bazı ortaçağ sûfîleri, rüyâ günlüklerinde neredeyse sadece kendi rüyâları hakkında yazmışlardır. Yazılan bu rüyâ günlükleri, dış zorluklar ve olaylar kapsamında karakter gelişimini göstermenin yanında belki de kabul edilmiş bir alanda, rüyâ gören kişinin manevî statü-

74 Hoca Sa'deddin, *Tâcü't-Tevârih*, haz.: İsmet Parmaksızoğlu, Eskişehir 1992, c. 4, ss. 134-136.

75 Hafız Hulusi Efendi, *Tasavvufî Derecelere Göre Rüyâ Tabiri*, Pamuk Yay., İstanbul 2005, ss. 27-28.

76 Muhammed Ebû Zehra, *İslam Hukuku Metodolojisi*, çev.: Abdulkadir Şener, Fecr Yay., Ankara 1996, s. 63.

77 Ali b. Muhammed İbn Hazm, (ö.456/1064), *el-İhkâm*, Kâhire 1984, c. 6, s. 407.

sünü ve otoritesini göstermektedir.⁷⁸

Rüyâ tecrübesinin günlük hayattaki en güzel kullanım şekillerinden birisini de İmam Gazâlî’de görmekteyiz. Onun tarafından anlatılan rüyâlar, daha çok eğitici amaçlı rüyâlar kategorisine girmektedir. Gazâlî, bu rüyâlarla hangi günahlardan kaçınabileceğini tavsiye etmekte ve gurura karşı uyarmaktadır. Sûfî ve Şîî rüyâlarının ortak geleneksel temaları; manevî (icazet) kabul veya yetkililerden, azizlerden verilen ve canlıların yetkisini te’yt eden, onaylar şeklindedir. Örneğin on beşinci yüzyılda yaşayan Faslı Sûfî Zawawî, rüyâlarında Peygamber ile karşılaşmaları sırasında, Peygamberin kendisine şeref cübbesi bağışladığını ve ağzına tükürdüğünü görmüştü; bunların ikisi de manevî eğitimin simgesidir.⁷⁹

2. 3. Mürîdlerin Gördüğü Rüyâlar

Tasavvufî terbiyede rüyânın nasıl bir değere sahip olduğu konusu, mürîdlerin gördüğü rüyâların bilinmesiyle daha da net anlaşılacaktır. Bu bağlamda mürîdlerden biri gördüğü rüyâyı şu şekilde anlatmaktadır: “Boş bir yüzme havuzundaydım. Şeyhim havuzun bir ucunda, köşesindeydi. Grubumuzdan bir arkadaş şeyhimizi ziyaret için gelmişti ve havuzun bir köşesinden bakıp gülümseyerek beni selamladığında “Bana huzur ve sukunet verdi” dedi. Kendimi kırgın hissettim. Birçok insanın ileri ve geri gideceğini ve şeyh tarafından onlara bir şeyler verileceğini biliyordum, fakat bana verilmeyecekti. Yavaşça yürüdüm ve havuzun dibinden yukarı doğru uzanan merdivenden çıktım. Muhtemelen şeyhim beni geri çağıracaktı. Oyalandım ama çağırmadı. “Hiçbir şeyim yok” dedim kendi kendime, “bana hiçbir şey vermedi.” Sonra merdivenleri çıkarken yorulduğumda fark ettim ki, şeyhim ve ben aynıydık. “Rüyâyı gören dost, kırgınlık hissiyle boş bir yüzme havuzunda duruyordu. Şeyh, kendisinden başka herkese bir şeyler veriyordu. “Bana hiçbir şey vermedi.”⁸⁰

Tasavvuf grubunda yaşanan bu his, çok insanî bir duygudur ve kıskançlığı da beraberinde getirir. Her zaman başkalarını kendimizden daha net olarak görürüz; çünkü kendi yüzümüz bizden en çok saklanandır. Çoğunlukla en son farkına vardığımız şey, bize ne kadar verildiğinin farkına varışımız ve kendi

---

78 Bulkeley, *Rüyâlar*, s. 79.

79 *Aynı eser*, s. 80.

80 Llwellyn, *Çağrı ve Yankı*, s. 173.

dönüşümüzdür. Rüyâ, dostumuzun merdivenleri çıkarken yorulmasıyla sonlanır. Bu simge çok sık olarak yalnız bırakıldığını hissededen her mürid için geçerlidir. Oysa bu ümitsizliğin hissedildiği anlar, sahip olduğumuz fikirleri bıraktığımız, şartlandırmalarımızı ve beklentilerimizi bastırduğumuz anlardır. Rüyâ sahibinin kendisine hiçbir şey verilmediğini kabul ettiği an, ona şeyhi ile olan gerçek ilişkisi gösterilmiştir.⁸¹

Mürîdlerin gördüğü rüyâlara başka bir örnek de yıllarca Orta Asya'nın gerçek yöneticisi olmuş olan Ubeydullah Ahrâr (ö.1490) hakkındadır. Bir müridi onu rüyâsında daha önce bir kez Hz. Peygamberi rüyâsında gördüğü şekilde görmüştür. Bu, belli ki Ahrâr'ın Hz. Peygamberle olan sıkı manevî bağına işaret etmektedir. Bu bağ, giderek Nakşbendî Tarîkatı'nın simgesi haline gelmiş, sonraki zamanlarda Hindistan'da Tarîkatı Muhammediyye de buradan türemiştir.⁸²

Ahrâr, tarîkat hayatının başlarında rüyâsındayken uzun zaman önce vefat eden Bahaeddin'in tasarruf gücüne kavuşmuştur. Bu güç, öyle büyüktür ki, Ahrâr rüyâdan sonra bilincini yitirir. Daha sonraki bir rüyâda, Şeyh Muhammed Parsa (ö.1419) da onu himayesine alır. Bu rüyâ, Bahaeddin'in olduğu rüyânın gücüne ulaşmaz. Ahrâr'ın tasarruf gücünü göstermesi bakımından şu örnek dikkat çekicidir: Herat'a taşınmak isteyen oğlunun rüyâsına girerek, ayakkabılarının burnunu Semerkant yönüne çevirmiş; böylece oğlu, memleketi olan bu şehre geri dönmüştür.⁸³

Başka bir rüyâ örneği de İbn Arabî (ö.1240) hakkındadır. Şeyhu'l-Ekber, kırk yaşındayken rüyâsında Kâbe'yi altın ve gümüş tuğlalardan yapılmış halde görür. Ancak bir altın tuğla ile bir gümüş tuğla eksiktir. Rüyânın devamını kendisi şöyle anlatır: "İnşaat bitmiş, hiçbir şey kalmamıştı. Onun seyrine dalmış, güzelliğine hayran kalmıştım. Sonra, yemen köşesiyle Suriye köşesi arasındaki tarafa döndüm. Bir de baktım ki, o duvarda Suriye köşesine daha yakın bir yerde, iki sırada birer tuğlalık yer boş kalmış. Üst sırada bir altın tuğla, alt sırada ise bir gümüş tuğla eksikti. Sonra, o iki eksik tuğlaya ayrılmış yere kendimin yerleştirildiğini gördüm. Ben, Kâbe'yi eksiksiz ve kusursuz kılan o iki tuğlaydım. Ayağa kalktığımı gözlüyordum, aynı zamanda hiç şüphe duymaksızın, o iki tuğlanın ise ben olduğunu biliyordum. Sonra uyandım ve Allah'a

81 Llwellyn, *Çağrı ve Yankı*, s. 174.

82 Schimmel, *Halifenin Rüyâları*, s. 211.

83 *Aynı yer*.

şükrettim.” İbn Arabî bu rüyâyı yorumlarken Hz. Muhammed’in peygamberler arasındaki yeri neyse, kendisinin evliya arasındaki yerinin o olduğu tespitini yapar. Yani kendisi Hatemü’l-Evliyâ, veliler arasındaki en yüksek ve en son otoritedir.⁸⁴

Son olarak Osmanlı zamanında Halvetî şeyhi Abdurrahman Efendiye müridleri tarafından anlatılan ve kendisinin yorumladığı rüyâlardan bir örnek vereceğiz. Bir gün kendisine iki kişi gelmiş. İlk adam minareye çıkarak ezan okuduğunu söylemiş. Abdurrahman Efendi de ona “bu sene hacca gidiyorsun hazırlıklara başlasan iyi olur” demiş. İlk adam gider gitmez ikincisi de tamamen aynı rüyâyı gördüğünü söylemiş. Abdurrahman Efendi bu sefer celalleneerek “Çaldığını hemen sahibine iade et yoksa yakalanacaksın ve senin hakkında çok kötü olacak!” demiş. Ağzı açık kalan adam tabirin doğru olduğunu kabul etmiş ve bir daha asla hırsızlık yapmayacağına söz vermiş.⁸⁵

Dervîşler, yılan ve akrep gibi acayip şeyler hatta kâbuslar da görebilirler. Bu tür rüyâlar tabir edilmez. Mürşidin bütün yaptığı yeni dervîşlere durumlarına göre ilaçlarını vermektir. Mesela Allah’ın bazı isimlerinin belli bir sayıda tekrarlanması veya birtakım dualar gibi belli görevler verilir. Bu acayip rüyâlar dervîşin egosunun, yani nefsinin onu tasavvuf yolundan koparmaya çalıştığını ve ne kadar bocaladığını gösterir. İçlerindeki doğru yolu bulmaları için yeni dervîşlere yardım edilir ve korunurlar. Yeni dervîş rüyâsında yılan gördüğünde, bu genellikle nefsi emmareye, yani en alt seviyedeki nefse işarettir ve dervîşin arzularını ve bencil güdülerinin benliğini nasıl kapladığını gösterir. Başka bir kişi için yılan, zalim hükümdar veya tamamen başka bir anlama gelebilir.⁸⁶

Neticede rüyâlar, Levh-i Mahfuz’da bulunan ilâhi bilgilerden gelen ve rûhun uykudayken ekrandan okuduğu bilgilerdir. Rüyâ tabiri ise sadece, bir bilgeliğe ve sezgilere ya da rüyâları anlama kabiliyetine sahip kişiler tarafından yapılabilir.⁸⁷

---

84 Schimmel, *Halifenin Rüyâları*, s. 213.

85 Frazer, *Aşkır Asıl Şarap*, s. 65.

86 Frazer, *age*, s. 66.

87 *Aynı eser*, s. 69.

4. Sonuç

İslâm düşünürleri, rüyâyı Hâlık ile mahlûk arasında hem uyarıcı hem de eğitici bir araç olarak görmektedir. Rüyâlar vasıtasıyla edinilen bilgi, subjektif bir bilgidir. Deneme yanılma yoluyla kesinliği tam olarak anlaşılabilir. Müslüman, rüyâları iyiye yorumlamak sûretiyle, kendi iradesi ile karar verip onu kullanma hakkına sahiptir. Müslümanın gördüğü rüyâ, hadîslerde olduğu şekli ile sâdık rüyâ ise mesajı doğru çözümlenerek hayatına tatbik edebilir. Bu açıdan kimi zaman bir müjde, kimi zaman bir uyarılma, kimi zaman ise bir ilham sûretinde rüyâlardan faydalanılabilir. Ancak akıl ve mantık çizgisinin dışına çıkmamak kaydıyla herkesin maslahatı için kullanmak, temel esas olmalıdır.

Tasavvufî anlayışta uyku halinde rüyâyı gören ruhtur. Ruhun durumu hangi hâl içerisindeyse göreceği rüyâ da o hâletin düzeyini yansıtan bir rüyâ olacaktır. Burada rûhun safiyet derecesi nefsin katettiği merteye ile ilgilidir.

Yine tasavvufî anlayışa göre kâinatın yaratılışı başlıca yedi merhaleden geçmek sûretiyle meydana gelmektedir. İşte bu mertebelerden birisi de âlem-i misal yani rüyâ âlemidir. Bu âlemde manalar, kendilerine has sembollerle temsil edilmekte ve bunlar yeryüzünde vücut bulmadan önce orada gerçekleşmektedir.

Nihai olarak rüyâ, Kur'ân ve sünnetin belli ölçülerde delil saydığı bir vâkıdır. Rüyâ, genel kabule göre mutlak bilgi kaynağı değildir. Belli şartlarda ve belli yorumlarıyla bilgi kaynağı olabilir. Özellikle zikir-i esmâ ile seyr u sülûku öngören tarîkatlarda rüyâ, çok önemlidir. Sâlikin mânevî yükselişi, göreceği rüyâların mürşid tarafından yorumlanmasıyla takip edilir.

Kaynakça

- Abdulfettah el-Kâdî, *Esbab-ı Nuzul*, çev.: Salih Akdemir, Fecr Yay., Ankara 1986.
- Abdulahakim Arvasî, *Tasavvuf Bahçeleri*, çev.: Necip Fazıl Kısakürek, Büyük Doğu Yay., İstanbul 2001.
- Abdulkerîm el-Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, tahk.: Maruf Zerrîk-Abdulhamid Baltacı, Beyrut 1413/1993.
- , *Letâifü'l-işârât*, tahk.: İbrahim Besyûnî, el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Amme, Kâhire 2000.
- Ali b. Muhammed İbn Hazm, (ö.456/1064), *el-İnkâm*, Kâhire 1984.
- Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn es-Seyyid Mahmud el-Âlûsî, *Ruhu'l-meanî fi tefsiri'l-Kur'âni'l-Azîm*, Matbaayı Kübra, Mısır 1301 H.
- Annemarie Schimmel, *Halifenin Rüyaları*, çev.: Tuba Erkmen, Kalcı Yay., İstanbul 2005, s. 202.
- Bedruddin Mahmud b. Ahmed el-Aynî, *Umdetu'l-kari fi şerhi Sahih-i Buhari*, Kahire, ts.
- Buharî Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmiu's-Sahih*, Beyrut 1987.

- Bünyamin Açıklan, *Kur'ân-ı Kerîm'de Rüyâ Kavramı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996.
- Abdullah b. Abdurrahman Ebû Muhammed ed-Dârimî, *Sünenü Dârimî*, tahk.: Fevz Ahmed Zümerlî, Beyrut 1407.
- Ebu Abdullah Ahmed b. Hanbel eş-Şeybani, *Müsned*, Mısır, ts.
- Ebû Abdurrahman en-Nesaî, *el-Müctebâ mine's-Sünen*, tahk.: Abdulfettâh Ebû Gudde, Halep 1986.
- Ebû İsa et-Tirmizî, *Sünen*, tahk.: Ahmed Muhammed Şakir, Beyrut, ts.
- Ebu'l-Alâ el-Affî, *Fusûsu'l-Hikem Okumaları İçin Anahtar*, çev.: Ekrem Demirli, İstanbul 2000.
- Ebû Bekr Muhammed b. İshak el-Kelâbâzî, *et-Ta'arruf li Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*, Şam 1986.
- Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer İbn-i Kesîr, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri*, çev.: Bekir Karlığa, B. Çetiner, Çağrı Yay., İstanbul 1983.
- Ebu'l-Fazl Şihabeddin İbn Hacer, *Fethu'l Bari fi Şerhi Sahih-i Buhari*, Beyrut 1986.
- Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Daru Sadır, Beyrut 1990.
- Ebu'l-Leys es-Semerkindî, *Tenbîhu'l-Ğâfilîn*, çev.: A. Akçiçek, Bedir Yay., İstanbul 1977.
- Erich Fromm, *Rüyalar Masallar Mitoslar* çev.: Aydın Arıtan, Kaan H. Ökten, Arıtan Yay., İstanbul 1995.
- Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Marifetname*, Kitap San. Yay., İstanbul 1984.
- Feridüddin Attar, *Tezkiretü'l-Evlîya*, çev.: Süleyman Uludağ, Kabalıcı Yay., İstanbul 2007.
- Fahrüddin er-Râzî, *Tefsiru'l-kebir*, Tahran, ts.
- Frieda Fordham, *Jung Psikolojisi*, çev.: Aslan Yalçın, Say Yay., İstanbul 1994.
- Gustav Jahoda, *The Psychology of Superstition*, Penguin Books, Victoria 1970.
- Hafız Hulusi Efendi, *Tasavvufî Derecelere Göre Rüyâ Tabiri*, Pamuk Yay., İstanbul 2005.
- Halil b. Ahmed el-Ferahidî, *Kitâbu'l-Ayn*, Daru'l-İhyâ et-Turas el-Arabî, Beyrut 2005.
- Hasan Avni Yüksel, *Türk İslam Tasavvuf Geleneğinde Rüyâ*, MEB Yay., Ankara 1992.
- Hasan Kamil Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2004.
- Hoca Sa' deddin, *Tâcü't-tevârih*, haz.: İsmet Parmaksızoğlu, Eskişehir 1992.
- İbn Arabî, *Fusûsü'l-hikem*, çev.: Nuri Gencosman, İstanbul Kitabevi, İstanbul 1981.
- İbn Arabî, *Tuhfetu's-sefere*, çev.: A. Akçiçek, Rahmet Yay., İstanbul 1971.
- İbn Arabî, *Futuhât-ı Mekkiyye*, çev.: Ekrem Demirli, Litera Yay., İstanbul 2008.
- İbn Haldun, *Mukaddime*, çev.: Zakir Kadir Ugan, MEB Yay., İstanbul 1997.
- İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, tahk.: Muhammed Fuad Abdulbâkî, Beyrut, ts.
- İbn Sîrîn, *Muntehabu'l-kelam*, Kâhire 1329 H.
- Kelly Bulkeley, *Rüyâlar*, çev.: Dilek Cenkçiler, Odtü Yay., Ankara 2001.
- Llewellyn Vaughan Lee, *Çağrı ve Yankı: Sûfîlerin Rüyâ Çalışmaları*, çev.: Enise Ergün, İnsan Yay., İstanbul 2002.
- Lynn Wilcox, *Sûfizm ve Psikolojisi*, İnsan Yay., İstanbul 2001.
- Malik b. Enes Ebû Abdullah, *Muvatta'* tahk.: Muhammed Fuad Abdulbâkî, Mısır, ts.
- Muhammed Ebû Zehra, *İslam Hukuku Metodolojisi*, çev.: Abdulkadir Şener, Fecr Yay., Ankara 1996.
- Muhammed Gazâlî, *İhyâ ulûmi'd-dîn*, Mısır, ts.
- Muhsin Demirci, *Vahiy Gerçeği*, MÜİFV. Yay., İstanbul 1992.
- Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, tahk.: Muhammed Fuad Abdulbâkî, Beyrut ts.
- Mustafa Tatçı, Halil Çeltik, *Türk Edebiyatında Tasavvufî Rüyâ Tabirnameleri*, Akçağ Yay., Ankara 1995.
- Necmeddin Kübra, *Tasavvufî Hayat*, haz.: Mustafa Kara, Dergah Yay., İstanbul 1982.
- Robert Frager, *Aşkır Asıl Şarap*, çev.: Ömer Çolakoğlu, Gelenek Yay., İstanbul 2004.

- Selami Münir Yurdatap, *İslam Dininde Rüya ve Rüya Tabirleri*, İstanbul 1973.
- Sevda Yücesoy, *Rüyâlar*, Ruh ve Madde Yay., İstanbul 2001.
- Sühreverdî, *Avârifü'l-mâârif*, çev.: H. Kamil Yılmaz, İrfan Gündüz, İstanbul, 1993.
- Tantavî, *el-Cevahir fi tefsiri'l-Kur'âni'l Kerîm*, Mısır 1350 H.
- Toshihiko Izutsu, *İbn Arabî'nin Fusûsundaki Anahtar Kavramlar*, Kaknüs Yay., İstanbul 1999.
- Yaşar Nuri Öztürk, *Tasavvufa Giriş Varlık ve İnsan*, Yelken Matbaası, İstanbul 1978.
- , *Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf*, Yeni Boyut Yay., İstanbul 1993.
- , *Kuşadalı İbrahim Halvetî*, Yeni Boyut Yay., İstanbul 1993.
- Zeynüddin Ahmed b. Ahmed ez-Zebidî, *Sahih-i Buhari Muhtasari Tecrid-i Sarih Tercümesi*, çev: Kamil Miras, DİB. Yay., Ankara 1984.